

Психолог в системі навчально-виховного процесу спеціалізованого дошкільного навчального закладу для дітей з порушеннями зору

Анотація. В статті висвітлюються основні напрямки діяльності психолога з дошкільниками з порушеннями зору (діагностичний, корекційно-розвивальний, консультативний та просвітницький). Визначена основна мета діяльності психолога, завдання та шляхи їх реалізації з урахуванням індивідуальних особливостей дітей з порушеннями зору. Описані основні функції психолога в дошкільному закладі для дітей з порушеннями зору, які мають реалізовуватися відповідно до визначених принципів. Визначені механізми корекційного впливу на відхилення у психічному розвитку дитини з порушеннями зору та причини, що їх зумовили.

Ключові слова: спеціальний дошкільний заклад, дошкільники з порушеннями зору, корекційно-розвивальна робота.

На сучасному етапі державного розвитку в Україні постало питання щодо вдосконалення системи спеціальної освіти, пов'язане з розумінням суспільством важливості особистісного розвитку дітей з особливостями психофізичного розвитку, що визначає ефективність їхньої соціалізації та інтеграції у соціум. Теоретичні засади реформування сучасної дошкільної освіти ґрунтуються на пріоритетності особистісного підходу до навчання та виховання з метою розвитку гармонійної особистості дитини. У статті 7 Закону України "Про дошкільну освіту" зазначено, що основним завданням сучасної дошкільної освіти в умовах динамічних змін науково-технічного, інформаційного, економічного поля суспільного життя залишається збереження та зміцнення фізичного, психічного здоров'я дитини. Разом з тим, батьки і педагогічні працівники дошкільних навчальних закладів б'ють на сполох стосовно постійного погіршення здоров'я дітей як фізичного так і психічного.

Мета роботи психолога в дошкільному навчальному закладі для дітей з порушеннями зору – створити умови для формування особистості дитини, нівелюючи вплив зорової патології на її психічний розвиток.

Реалізація цієї мети передбачає в першу чергу забезпечення гуманізації всього навчально-виховного процесу, що вимагає зміни мотивації всієї діяльності з боку вихователів та педагогів, оскільки основною має стати спрямованість на дитину з її індивідуальними потребами, врахування їх при виконанні програм виховання і навчання.

Мотивація педагогічної та виховної діяльності колективу дитячого садка є складною системою підпорядкування різних мотивів. Однак основою цієї системи має бути мотив розуміння дитини. Індивідуальний підхід до дитини з порушеннями зору дозволяє забезпечити заходи, які повинні бути використані для підвищення її емоційного благополуччя в умовах перебування в дошкільному закладі. Все це здійснюється у психологічній взаємодії з педагогами (вихователями, тифлопедагогами, логопедами) і батьками.

Особлива увага психолога має приділятися роботі з психологічної підготовки дітей з порушеннями зору до апаратного лікування, звідси можна прописати основні функції психолога в дошкільному закладі для дітей з порушеннями зору:

– тифлопсихологізація процесів виховання і навчання дітей з порушеннями зору, що включає психологічну просвіту персоналу, вивчення умов виховання і навчання в закладі відповідно до вимог до приміщень, освітлення і засобів навчання і виховання, а також робота з батьками;

– вивчення дітей кожної групи як за допомогою спостереження, так і відповідних віку адаптованих діагностичних методик (Н. Анісімова, Л. Солнцева) [4].

Основними напрямками діяльності психолога дошкільного навчального закладу для дітей з порушеннями зору є діагностична, просвітницька, консультативна та корекційно-розвивальна діяльність [1,2].

Психологічна діагностика

У плануванні та здійсненні цього напрямку роботи практичний психолог дошкільного навчального закладу керується Положенням про психологічну службу системи освіти України, Положенням про експертизу психологічного та соціологічного інструментарію, що застосовується в навчальних закладах. Психологічна діагностика дитини з порушеннями зору здійснюється за згодою батьків чи осіб, що їх замінюють.

З моменту надходження дитини до закладу психолог починає свою психодіагностичну роботу. Особливо важливо якомога раніше виявити труднощі у фізичному та розумовому розвитку дитини з порушеннями зору, оскільки чим раніше ми приступаємо до корекції вторинних порушень, які є наслідком первинного дефекту, тим ефективніше він може коригуватися і тим більші можливості для підготовки дитини до шкільного навчання.

Обираючи методику дослідження, практичний психолог дошкільного навчального закладу обов'язково повинен звертати увагу на її відповідність віку дитини та меті діагностичного обстеження. Важливою умовою проведення діагностичного обстеження є емоційний стан дитини під час діагностики та створення доброзичливої атмосфери, налагодження контакту психолога з дитиною.

Організація та проведення обстеження дитини має враховувати діагноз, стомлюваність щоб створювати специфічні ергономічні умови як для проведення обстеження так подальшої роботи з розвитку та корекції.

Протягом року з'ясується успішність просування дитини в розвитку і результативність корекційної роботи.

Період перебування дитини з порушенням зору в спеціальній установі від ясельного до шкільного віку співпадає з кризовими періодами, як загальнопсихологічними так і тифлопсихологічними [1,4]

Найбільш гострим специфічним періодом є період усвідомлення своєї відмінності від дітей з нормальним зором, який припадає на середній і старший дошкільний вік (Н. Стребелева, М. Лісіна).

Другий критичний період пов'язаний з переходом від дошкільної системи виховання до шкільного навчання (А. Литвак, Г. Махоркова).

Наявність зорового дефекту у всіх цих випадках підвищує тривожність у дітей, невпевненість у своїх силах і можливостях, може викликати стресові стани. Роль психолога, при проведенні обстеження дітей в ці періоди, полягає в підготовці дітей до змін в їхньому житті і в створенні разом з педагогами установки на подолання труднощів і пошук можливостей їх уникнути або подолати.

Період усвідомлення дітьми своєї відмінності. Проблема переживання свого дефекту в дошкільному віці пов'язана з розумінням і усвідомленням себе, своєї особистості, свого «я», розумінням своєї відмінності та неможливості виконувати ряд дій, заснованих на зоровій перцепції. І це викликає у дітей почуття незадоволення собою.

Тому першим завданням при обстеженні є з'ясування усвідомлення дитиною з порушеннями зору себе як особистості з власними потребами та особливостями. Недостатня сформованість довільних психічних процесів і виникнення пасивної позиції по відношенню до навколишнього у дитини з порушеннями зору утруднює і уповільнює процес становлення саморегуляції. Для того щоб визначити ступінь і рівень готовності до саморегуляції, необхідно з'ясувати:

- знання дитиною своїх органів чуттів. Це знання формується на основі власних потреб, знання своїх фізичних якостей, рухових здібностей і розуміння того, що подобається, чи не подобається, що може або не може зробити;

- розуміння для себе користі окулярів, лікування за допомогою оклюзії, спеціальних занять з розвитку зору, приладів, які допомагають бачити і здійснювати необхідну діяльність;

- розуміння необхідності організації свого особистого місця для ігор, занять, відпочинку;

- поява бажання спілкуватися з дітьми та дорослими, створювати своє особисте оточення, особистісний простір;

- розуміння можливості попросити про допомогу саме в той час, коли вона потрібна;

- поява інтересу до свого зовнішнього вигляду і зовнішньому вигляду оточуючих, вміння оцінювати його.

Друге завдання пов'язане зі специфічними проблемами соціальної адаптації дошкільника з порушеннями зору. Вирішення його передбачає вивчення розвитку навичок і якостей дитини, що допоможуть адаптуватися в суспільстві, вирішувати конфлікти і труднощі як за допомогою дорослих, так і самостійно.

Для цього психологу необхідно з'ясувати:

- як у дитини розвивається процес розширення знань і уявлень про суспільство, про інших людей, про оточення. Як дитина використовує полісенсорний характер сприйняття при знайомстві з людьми й оточенням, чи не викликає у неї страх зустріч з новими предметами;

- як отримує інформацію від інших людей, і як її використовує. Чи немає страху спілкування з людьми, чи не замикається у вузькому колі рідних і близьких;

- чи створює свою індивідуальну систему засобів отримання інформації, обмежену порушенням зору;

- чи пропонує свою допомогу іншим дітям і дорослим;

- чи використовує зоровий контакт з людьми незалежно від діагнозу та періоду лікування;

- чи виявляє інтерес до людей, які перебувають за межами сім'ї, чи цікавиться сусідами, чи має з ними контакт;

- впізнає друзів не тільки по імені, але по голосу, ході, одягу та індивідуальних якостях, властивих тільки їм.

Третє завдання пов'язане з необхідністю формування знань, навичок і психологічної готовності вийти за межі вузького колективу і розширити контакти з людьми і суспільством, долаючи страх перед новими людьми, незнайомим простором.

Психолог виявляє у дітей уявлення про суспільство, вміння користуватися досягненнями сучасної техніки і т.д. При спостереженні та обстеженні дітей слід приділити увагу: чи може дитина описати словесно маму, тата, сусіда по будинку.

Корекційно-розвивальна робота психолога здійснюється з метою відновлення цілісності особистості, балансу психодинамічних сил, гармонізації внутрішнього світу та модифікацію поведінки дитини з порушеннями зору засобами збагачення і зміни соціального середовища або навчання нових форм поведінки. Розвивальна і корекційна робота мають розгортатися як процес впливу на особистість дитини в цілому відповідно до таких принципів [1,5]:

Єдність діагностики і корекції. Цей принцип реалізується у трьох аспектах: по-перше, корекційній роботі передують діагностика, по-друге, в процесі корекції йде уточнення діагнозу, по-третє, корекційна робота потребує постійної оцінки її ефективності, критерієм якої є ті зміни, які відбуваються у психіці дитини з порушеннями зору.

Діяльнісний принцип. Головним засобом корекційно-розвивального впливу є організація активної діяльності дитини у співпраці з дорослим.

Психокорекція проводиться у зоні найближчого розвитку, оскільки робота з дитиною за межами цієї зони (за Л. Виготським) не матиме корекційного ефекту.

Спрямованість корекційної роботи на створення оптимальних умов для розвитку психічних функцій, за рахунок яких будуть компенсовані недоліки елементарних психічних процесів. Наприклад, для подолання вад механічної пам'яті, необхідно розвивати мовлення, мислення, логічну пам'ять; для корекції недоліків уваги практичний психолог удосконалює регулюючу функцію мовлення дитини, самоконтроль.

Принцип нормативності, зміст якого полягає в орієнтації на норми розвитку на певному віковому етапі. Тобто, в результаті корекції дитина має досягти такого рівня розвитку, який відповідає її віку.

Врахування в корекційній практиці системності розвитку. Усі особистісні якості, психічні функції тісно взаємопов'язані між собою. Тому корекція має бути спрямована на усунення причини відхилення у розвитку.

Принцип заміщуючого онтогенезу. Корекційна робота має починатись від тієї точки з якої почалось відхилення в розвитку;

Дуже важливо, щоб корекція розвитку носила *випереджаючий характер*, була спрямована не на тренування й удосконалення того, що вже досягнуто дитиною, а на активне формування того, що планується досягнути у найближчій перспективі відповідно до законів вікового розвитку і становлення індивідуальності.

Принцип наступності. Кожне корекційно-розвивальне заняття має включати завдання для самостійного виконання, які на попередньому виконувались з допомогою практичного психолога. Якщо на попередньому занятті дитина не впоралась з певним завданням, на наступному пропонується його спрощений варіант.

Урахування індивідуально-психологічних особливостей дитини, її інтересів, здібностей, якостей характеру, соціальної ситуації розвитку тощо.

Дитина обов'язково має одержувати задоволення від корекційно-розвивальних занять. Це забезпечується завдяки тому, що практичний психолог має використовувати цікаві для дитини види завдань; створювати такі умови, за яких дитина досягає успіху, отримує задоволення від подолання труднощів; виявляти емпатію, приймати дитину такою, яка вона є, не оцінюючи її.

Механізми корекційного впливу залежать від причин, що зумовили відхилення у психічному розвитку дитини. Якщо недостатня сформованість окремої психічної функції зумовлена локальним пошкодженням кори головного мозку, то для відновлення цієї функції необхідно «обійти ушкоджену ділянку», сформувати необхідні операції іншим шляхом, з опорою на збережені психічні процеси.

Іншою причиною наявності вад психіки може бути відсутність необхідних соціальних умов її розвитку або недостатнє врахування індивідуальних особливостей дитини. За сприятливих умов психічні процеси формуються у дитини спонтанно, завдяки наслідуванню дорослих і узагальненню досвіду. Через інертність нервових процесів, або порушення динаміки їхнього перебігу (переважання збудження чи гальмування), або через відсутність сприятливих умов психічні функції формуються неправильно, поверхово. У цьому випадку,

щоб відновити ушкоджену функцію, необхідно провести дитину через весь процес її формування.

У корекційно-розвивальній роботі практичного психолога можна умовно виділити кілька взаємопов'язаних етапів:

I. *Діагностичний*, що містить такі види діяльності:

- вивчення запиту;
- первинне формулювання психологічної проблеми;
- висування гіпотез стосовно причини психологічної проблеми;
- комплексна психологічна діагностика особистості;
- визначення чинників, які пов'язані з указаною проблемою або зумовлюють її появу;
- формулювання психологічного діагнозу з обов'язковим визначенням прогнозу подальшого розвитку особистості;
- розроблення корекційної-розвивальної програми.

II. *Установчий*, що передбачає такі важливі моменти діяльності психолога:

- створення сприятливого психологічного клімату;
- формування довіри дитини до психолога та позитивного ставлення до методів корекційного впливу;
- створення активної настанови дитини на діяльність під час корекційної-розвивальних занять;
- формування мотивів дитини.

III. *Корекційний* (виконання корекційно-розвивальної програми):

- проведення занять із дітьми відповідно до корекційної-розвивальної програми;
- контроль за динамікою корекційної-розвивальної роботи;
- надання батькам зворотнього зв'язку про хід корекційної роботи;
- оцінка ефективності корекції;
- оцінка результативності корекційної-розвивальної програми;
- складання рекомендацій щодо виховання й навчання дітей, спрямованих на закріплення позитивних результатів корекційної роботи.

Інформація щодо корекційної-розвивальної роботи (програма, відвідування занять, результати та особливості поведінки дитини на заняттях) фіксуються в журналі корекційної-розвивальної роботи.

Практичний психолог, здійснюючи корекційну роботу з дитиною, домагається певних змін у поведінці дитини в умовах особистісного спілкування. Проте, чи будуть ці зміни актуалізовані в реальному житті дитини, залежить як від самої дитини так і від того, наскільки оточення (батьки, вихователі) готові помітити, підтримати і прийняти ті позитивні зрушення, які поступово з'являються у поведінці дитини.

Одним з напрямків роботи психолога в зазначеному закладі має бути профілактика появи вторинних дефектів при порушеннях зору. Здійснення профілактичної роботи пов'язане з спільними діями всього колективу.

Дієвим засобом профілактичної роботи може бути створення психолого-педагогічного консиліуму. Головну увагу при цьому слід звернути на

колективну розробку індивідуальних програм для дітей на основі ретельного і всебічного їх вивчення всіма членами колективу. Роль і завдання психолога – показати і оцінити інтелектуальний розвиток дитини, вплив порушень зору на неоднозначність емоційних відносин і проявів особистості в поведінці, показ інтересів і схильностей, що може надати допомогу педагогічному колективу у виборі засобів і методів виховання, навчання і корекції. Ефективність результатів роботи консиліуму залежить від ретельної підготовки матеріалів, що характеризують психічний стан досліджуваних дітей.

Участь педагогічного складу в роботі консиліуму дозволяє надалі досягати глибшого розуміння педагогами та вихователями дітей з порушенням зору і вирішувати виникаючі проблеми більш кваліфіковано. Обговорення даних обстеження психологом дитини з співробітниками і спільні висновки забезпечать найбільш сприятливе вирішення виникаючих у дитини проблем.

Психолого-педагогічний консиліум у закладі для дітей з порушеннями зору сприяє вдосконаленню майстерності педагогів, і тим самим дозволяє успішно вирішувати проблеми адаптації таких дітей в середовищі загально масових закладів.

Просвітницька робота. Важливим напрямом роботи практичного психолога дошкільного навчального закладу є психологічна просвіта педагогів, батьків. Для реалізації даного напрямку діяльності рекомендуємо використовувати різноманітні форми роботи: засідання психолого-педагогічного клубу, випуск психологічної газети закладу, виступи на педрадах, батьківських зборах, "круглих столах", психолого-педагогічних консиліумах, лекціях з проблем виховання та навчання дітей з порушеннями зору.

Зміст просвітницької роботи психолога у дошкільному закладі залежить від особливостей та проблеми психічного розвитку дітей з порушеннями зору, які вимагають уваги з метою попередження їх загострення.

Як висновок, психолог на рівні свого професіоналізму повинен бути озброєний знанням «що робити?» (специфіка професійних завдань), «яким чином?» (рівень технологічної оснащеності фахівця, форми організації роботи, рефлексія результатів процесу здійснення супроводу), «на яких підставах?» (система базових уявлень) і «заради чого?» (система початкових професійних цінностей і цілей). Це передбачає, що практичний психолог спеціалізованого дошкільного закладу не тільки повинен володіти методиками діагностики, консультування, корекції, але й мати здатність до системного аналізу проблемних ситуацій, програмування і планування діяльності, спрямованої на їх вирішення, організації в цих цілях учасників освітнього процесу (дитина, однолітки, батьки, педагоги, адміністрація).

ЛІТЕРАТУРА (REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED):

1. Анисимова Н.Л. Особенности психологической помощи детям с нарушениями зрения в дошкольном учреждении: Методич. рекомендации / Н.Л. Анисимова, И.В. Новичкова, Л.И. Солнцева; Под ред. Л.И. Солнцевой. – М.:ИПТК «Логос» ВОС, 2001. – 95 с.

Anisimova N.L. (2001). Osobennosti psihologicheskoy pomoshhi detjam s narushenijami zrenija v doskol'nom ucherezhdzii: Metodich. rekomendacii [Features of psychological assistance to children with visual impairments in pre-school institution: Method. recommendations]. Moscow: IPTK «Logos» VOS (In Russian).

2. Ермаков В.П. Развитие, обучение и воспитание детей с нарушением зрения / В.П. Ермаков, Г.А. Якунин. – М.: Просвещение, 1990. – 223 с.

Ermakov V.P.(1990). Razvitie, obuchenie i vospitanie detej s narusheniem zrenija [Development, training and education of children with visual impairment]. Moscow: Prosveshhenie (In Russian).

3. Солнцева Л.И. Адаптация диагностических методик при изучении детей с нарушениями зрения // Дефектология. – 1998. – № 4. – С. 9 – 15.

Solnceva L.I. (1998). Adaptacija diagnosticheskikh metodik pri izuchenii detej s narushenijami zrenija [Adaptation of diagnostic techniques for the study of children with visual impairments]. Defektologija. 4, pp. 9 – 15 (In Russian).

4. Солнцева Л.И. Введение в тифлопсихологию раннего, дошкольного и школьного возраста. М.: Полиграф-сервис, 1997. – 121 с.

Solnceva L.I. (1997). Vvedenie v tiflopsihologiju rannego, doskol'nogo i shkol'nogo vozrasta [Introduction to diplopterygium early, preschool and school age]. Moscow: Poligraf-servis (In Russian).

5. Хухлаева О.В., Хухлаев О.Е, Первушина И.М. Тропинка к своему Я: как сохранить психологическое здоровье дошкольников. – М.: Генезис, 2004. – 175 с.

Huhlaeva O.V., Huhlaev O.E, Pervushina I.M. (2004). Tropinka k svoemu Ja: kak sohranit psihologicheskoe zdorove doskol'nikov [The path to your self: how to keep psychological health of preschool children]. Moscow: Genезis (In Russian).

Kostenko T.M. The psychologist in educational process specialized preschool educational institutions for children with visual impairment

Abstract. The article highlights the main activities of the psychologist with preschool children with visual impairments (diagnostic, educational, consultative and correctional and developmental). The basic goal of the psychologist, objectives and ways of their implementation, taking into account the individual characteristics of children with visual impairments. The basic function of a psychologist in preschools for children with visual impairments, which should be implemented in accordance with the principles defined by the author. The mechanism of correctional impact on the deviation in mental development of children with visual impairments and reasons which caused it.

Keywords: *special preschool, preschool children with visual impairments, correctional and developmental work.*

Костенко Т.Н. Психолог в системе учебно-воспитательного процесса специализированного дошкольного учебного учреждения для детей с нарушением зрения

Аннотация. В статье освещаются основные направления деятельности психолога с дошкольниками с нарушениями зрения (диагностический, коррекционно-развивающий, консультативный и просветительский). Определена основная цель деятельности психолога, задачи и пути их реализации с учетом индивидуальных особенностей детей с нарушениями зрения. Описаны основные функции психолога в дошкольном учреждении для детей с нарушениями зрения, которые должны реализовываться в соответствии с определенными принципами. Определены механизмы коррекционного воздействия на отклонения в психическом развитии ребенка с нарушениями зрения и причины, которые их обусловили.

Ключевые слова: специальное дошкольное учреждение, дошкольники с нарушениями зрения, коррекционно-развивающая работа.

УДК 37.048.45:376

Куліненко Л.Б.

До проблеми визначення параметрів технономічної профорієнтації школярів з особливими освітніми потребами

Анотація. У статті представлено аналітичний огляд проблеми параметрів технономічної профорієнтації школярів з особливими освітніми потребами. Здійснено узагальнення та опис педагогічної технології із запровадження профорієнтаційної діяльності в навчанні таких школярів. Диференційовано зміст спрямованості провідних форм профорієнтації в навчальних модулях.

Ключові слова: школяри з особливими освітніми потребами, технономічна профорієнтація, педагогічна технологія, навчальний модуль.

Профорієнтація в школі набуває особливого значення у контексті динаміки науково-технічного прогресу та тих глобалізаційних процесів, що притаманні сьогоденню. В останнє десятиріччя «профорієнтація» як базисне поняття педагогічної науки зазнала суттєвих змін. Аналіз наукового доробку дослідників та сталої практики розв'язання завдань професійного вибору старшокласників свідчать про те, що профорієнтаційна робота, насамперед, спрямована на забезпечення їх інформаційної обізнаності про певне, як правило, обмежене коло професій, переважно наявних у них локальних педагогічних заходів щодо підготовки школяра до аналізу власного потенціалу і проектування соціальної професійної перспективи.

Зокрема, у старшій школі, професійна орієнтація здебільшого спрямована власне на здійснення вибору – перехід до фахової підготовки з масових професій, яка є етапом активної позитивної адаптації до професійної діяльності. Однак, шкільна практика переконливо доводить, що значна частина школярів старшого шкільного віку спонтанно, переважно без виваженого підходу побудови власних життєвих планів і соціально-професійних прогнозів, включається в таку профільну фахову